

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 111 1990

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-87666-04-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1991

Övriga recensioner

Johan Gabriel Werving *SAMLADE DIKTER*. Utgivna av Bernt Olsson och Barbro Nilsson. Svenska författare. Ny serie. Svenska Vitterhetssamfundet. Sthlm 1989.

Torkel Stålmarch: *Vår ungdom är en junidag. Samuel Oluf Tilas. En rokokopoet och hans omvärld*. Hammarström & Åberg 1990.

J. G. Werving figurerar inte i Den svenska litteraturen, Tilas omnämns men inte mer. Olsson/Algulin synes i Litteraturens historia i Sverige mer måna om att rädda dem båda från glömskan. Schück gav på sin tid – liksom Carl Fehrman i Ny illustrerad svensk litteraturhistoria (II) – en relativt fyllig karakteristik av Wervings poesi. Båda åberopade de Martin Lamm som visat hur Werving lånat från franska operaarior och chansoner liksom han sökt förebilder bland »poètes légères» i de litterära salongerna.

När nu Svenska Vitterhetssamfundet inleder en ny serie vetenskapliga editioner av klassisk svensk litteratur sker det med en utgåva av Johan Gabriel Wervings Samlade dikter. Volymen har tillkommit i samarbete mellan Bernt Olsson och Barbro Nilsson. Den förre svarar för insamling av texter liksom redigeringen av volymen medan Barbro Nilsson har gjort det huvudsakliga kommentararbetet.

Den största delen av Wervings poesi finns samlad i prydlig renskrift i ett skinnband men som Bernt Olsson nu påvisar är volymen från 1712 av allt att döma inte det äldsta exemplet på att Werving har lagt upp en samling av sina visor. Det finns andra viktiga handskrifter som vittnar om hans intresse för sin poesi; »allt tyder på att Werving långt ifrån att bagatellisera sin poesi har haft vissa ambitioner med den». Att han själv kallat sina dikter – föga mer än ett hundratal är kända – »Några förlorade stunder» bör inte ses som om han ringaktade sin poesi. »Det hörde till konventionen, särskilt om man inte odlade de högsta genrerna, att man såg på sin dikt som bagateller och tidsfördriv.» Tack vare att Werving förstod att begränsa sig just till de lätta genrer som han hade fallenhet för finns det i hans poesi knappast någon dikt som man inte läser med nöje, menar Bernt Olsson.

Bellman porträtterade Samuel Oluf Tilas som »en rätt honett Baron i prose och poesie» i ett »Bacchanaliskt Härholds-Capitel» som han framförde den 20 april 1771 som en avskedshyllning till Tilas inför dennes resa till det fjärran Konstantinopel. Det är också inom Bellmansforskningen som Tilas namn har hållits aktuellt, anmärker Torkel Stålmarch i förordet till sin vackra lilla bok om »en rokokopoet och hans

omvärld», *Vår ungdom är en junidag*. Stålmarch som för några år sedan gav ut en monografi över Tankebyggarna och deras litterära produktion 1753–1762, manifesterar sig sålunda ytterligare som »en av de få kännarna av svensk 1700-talslitteratur» (så betecknar Bernt Olsson honom i sin recension av den förra boken i *Samlaren* 1987).

Tilas diktning får till den övervägande delen uppsökas i svåråtkomliga tryck eller handskrifter och Stålmarch har följaktligen fått bedriva grundliga arkivforskningar. Efter Tilas förtidiga död i Konstantinopel 1772 planerade Olof Bergklint en samlad utgåva av hans poesi. Den kom aldrig till stånd men Bergklints förberedelser resulterade i en handskriven volym med 140 längre och kortare dikter. Samlingen bygger delvis på en av Tilas egenhändigt nedskrivna diktantologi kallad *Tidsfördrif* som han sammanställde 1771 och där han medtog både egna och andras dikter utan angivande av författare. Överhuvud är attributionsproblemen stora både i fråga om avskrifter och de tryckta texterna, betonar Stålmarch. I Svenska Parnassen 1785 trycktes 37 nummer under rubriken »Strödde Skaldestycken af Framl. Commissions-Secretären Friherre Samuel Olof Tilas», men dikter finns här som måste fränkännas Tilas.

Samuel Oluf Tilas far Daniel Tilas svarar för ett av vårt 1700-tals yppersta memoarverk, som Stålmarch konstaterar. Hans *Curriculum vitae* (utgivet 1966 i Historiska handlingar 38:1) ter sig dock påfallande förteget i fråga om den egna familjen. Gentemot Samuel Olufs ekonomiska nödläge tycks fadern ha förhållit sig kallsinnig. Han sörjde visserligen för att hans informator Bergklint följde med den femtonårige Samuel Oluf till Uppsala där denne förde fram sin adept till examen. Bergklint kom också att forma Samuel Olufs litterära smak. De umgicks i Stockholm och korresponderade när Samuel Oluf med Bergklints ord »tvangs af blott behof ur Fosterlandet flychta».

Stålmarch har väl tagit vara på möjligheten att låta Tilas' levnadslopp och poesi meddela något om 1700-talets samhällsförhållanden och litterära liv. Samuel Oluf invaldes 1768 i Utile Dulci där han blev nära vän bl. a. med Johan Gabriel Oxenstierna, en annan av Olof Bergklints elever. Men den politiska debatten upptog Tilas inte mindre än den litterära och Stålmarch har i kapitlet »Hela riket står i våda» – en rad ur en dikt daterad till dagen före riksdagsöppnandet 1765 – klargjort hur Tilas politiska visor och epigram bildar en fortlöpande poetisk kommentar till dagshändelserna och det politiska liv som engagerade honom så starkt. Riksdagen 1769–70 bevistade han som riksdagsman. Stålmarch noterar en åsiktsförskjutning, hos Samuel Oluf liksom hos hans far Daniel

Tilas; från en partifientlig, neutral hållning övergick den förre till att hänfört applådera hattarnas framgångar, skriver Stålmarck. »När hattarna gjorde gemensam sak med hovpartiet var det naturligt för de kungatrogna att se hattarnas seger som sin egen. Så gjorde Daniel Tilas och så gjorde Samuel Oluf.»

Samuel Oluf Tilas har dokumenterat sig som en vaken iakttagare i sina rapporter från resan till det fjärran Konstantinopel. I sitt åminnelsetal i *Utile Dulci* förklarade Bergklint: »Jag sjelf ej gärna såg at Han på snille slöste.» Men Samuel Oluf skrev inte som Oxenstierna, fastslår Stålmarck; »mödan var inte hans sak; sitt snille lät han blänka fram i snabba improvisationer.» Visan var i 1760-talets Stockholm en bruksvara men Tilas kunde i sina mest intagande dikter anslå en ton som inte förklingat. *Carpe diem*-temat som också Werving turnerade i ett av sina bästa poem (»Ach älskom nu i unga åhren») – är huvudtemat i några av Tilas dikter. Stålmarck tar fasta härpå redan i sin boktitel.

Ulf Wittrock

Tore Wretö: *Ydrekungen. En bok om Leonhard Fredrik Rääf*. Gidlunds bokförlag 1990.

»Vid ångvagnens flykt äger man ingen styrelserätt. Intet förstånd, ingen personlig styrka kan begagnas, ingen fara avvärjas. Man forslas såsom ett annat packgods.»

Leonhard Fredrik Rääfs kanske mest bekanta yttrande, fällt i en reservation i statsutskottet mot statsbidrag till den första järnvägsanläggningen i landet, återges med behövlig kommentar i boken *Ydrekungen* av litteraturhistorikern Tore Wretö. Vad han velat skildra är emellertid inte främst den stockkonservative riksdagsmannens insatser utan mer bortglömda sidor av kammarjunkarens liv och verk. Han vill, kort sagt, ge Rääf en rättmätig plats i 1800-talets lärdomshistoria, som – menar han – trots Fredrik Bööks, Henrik Schücks och den finlandssvenske folkloristen Wikmans insatser ännu inte kommit honom till del.

Ett omfattande brev- och arkivmaterial kring den nackstyre mannen, bevarat på vitt skilda håll, serveras i en lättillgänglig form, som ett stycke tidshistoria med en stundom förkrossande detaljrikedom; samtidigt ges utblickar över skilda 1800-talsmiljöer.

Sin första invigning i vad han kallade »sångens rosenördar» fick Rääf i barndomshemmet på Tomestorp. Vid vinterkvällens brassken berättades sagor och skrock; folkvisan var då ännu levande litteratur. Som student blev Rääf vän med romantikerna i Uppsala, medlem av Vitterhetens vänner och sedan av Götiska Förbundet. I huvudstaden gjorde han flitigt avskrifter av medeltida manuskript i Riksarkivet. I fortsättningen blev hans liv den lärde lantjunkarens, som underhöll nära kontakt med andra samlare, historiker och fornforskare.

I brev och inlagor skrev han en kärv prosastil och visade också i övrigt prov på litterär talang. Men sin egentliga insats gjorde han som traditionsbevarare.

Wretö är angelägen att dokumentera de ofta halvt anonyma bidrag han lämnade till tidens tryckta samlingar av visor, sagor och andra lärda verk. Likaså vill Wretö gärna framställa honom som i vissa fall före sin tid, som socialhistoriker på arkeologins område, som en tidig tvärvetenskapare och miljövän.

Det är alltså med ytterst varsam hand, med omisskännlig sympati som Rääfs senaste levnadstecknare går till väga. Här och där ger framställningen nästan intryck av partsinlaga, när det skildras hur den förment »kulturradikalen från Stockholmsåren» (en karakteristik som knappast skulle stå sig i en striktare vetenskaplig framställning) förvandlas till patriarken på Ydre, försvarare av all gammal god ordning, inklusive spöstraffet. Nästan triumferande konstaterar levnadstecknaren att Rääf, som fått uppbara så mycket löje för sin attityd till ångmaskiner och all nyare teknik, dock bevisligen någon gång gått ombord på en ångbåt för att transporterats hemåt.

»Ge oss Leonhard Fredrik Rääf tillbaka!» utbrast en gång Sven Delblanc i dagboksromanen »Åsnebygga», trött på industrikapitalismens slätkammade ombudsmän. Genom Tore Wretös försorg har vi verkligen fått Rääf tillbaka. Från karikatyren av baksträvarer har han avlägsnat några av de överdrifter som hör karikatyrer till; för den eftertänksamme blir det tillräckligt många egenheter kvar hos den senfödde göten som byggde sin egen gravhög i iskällaren invid Fornäs. Ur det närperspektiv som Wretö anlägger växer det fram en människa som omges av både komik och tragik – en vresig fura på den svenska romantikens liljeängar.

Carl Fehrman

Gunnar Brandell: *Strindberg – ett författarliv. Fjärde delen. Hemkomsten – det nya dramat 1898–1912*. Alba. Sthlm 1989.

Så har då fjärde och sista delen av Gunnar Brandells Strindbergsbiografi fullbordats. Först kom tredje delen (*Paris – till och från*) 1983, därefter med en periodicitet av två år: andra delen (*Borta och hemma*) 1985 och första delen (*Läroår och genombrott*) 1987. Trots att utgivningskronologin har irriterat en del, måste det genast slås fast att vi här står inför ett storverk inom svensk biografisk forskning – omfattande drygt 1 400 sidor, skrivna på ett lättläst och elegant språk. Det är dock inte alls märkligt att verket rönt så liten uppmärksamhet. Brandell är alltid saklig, försiktig, ibland till synes oengagerad, fri från sensationsmakeri och det går ju inte »hem i stugorna». Biografien kommer knappast att ge upphov till några smaskiga romaner, pjäser eller filmer om Strindberg. Men här har vi äntligen fått en så tillförlitlig källa som möjligt, när vi vill ha reda på vad som »egentligen hände». Som mest lysande är Brandell, när bakgrundsmaterialet är som ymnigast och det gäller i allra högsta grad om fjärde delen, som ju har förmånen att ha *Ockulta dagboken* som en källa.

Hos Brandell får vi möta Strindberg som den »vanliga» människa han säkert var: finkänslig, misstän-